

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора,
завідувача-професора кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Боряк Оксани Володимирівни

на дисертаційне дослідження **Коваленко Вікторії Євгенівни**

на тему:

«Позашкільна освіта як фактор розвитку та соціалізації

школярів із інтелектуальними порушеннями»,

представленого на здобуття наукового ступеня

доктора педагогічних наук

за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка

Сучасна позашкільна освіта в Україні, як і система освіти в цілому, переживає складні часи. Позашкільна освіта є невід'ємним складником системи освіти, визначеної Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», і спрямована на розвиток здібностей дітей та молоді як з нормотиповим так і порушеним розвитком. Сьогодні розвиток позашкільної освіти варто розглядати в контексті інтеграції в європейський та світовий освітній простір, з метою сприяння розвитку людського потенціалу.

В аспекті соціалізації школярів із інтелектуальними порушеннями, позашкільна освіта є дієвим фактором їх подальшої самореалізації та/або професійної діяльності. Актуальність зазначеної проблематики підсилюється тим, що залучення дітей цієї категорії до позашкільних закладів освіти сприяє отриманню та поглибленню знань, вмінь і навичок, які відповідають їх інтересам і потребам. При формуванні змісту позашкільної освіти необхідно враховувати, що вона є важливою складовою системи освіти разом із дошкільною, загальною середньою, професійно-технічною та вищою освітою. Вона мотивує дітей та молодь до пізнання і творчості, допомагає реалізувати себе і знайти власний шлях в особистому, соціальному, професійному і особистісному визначенні.

З огляду на це, дисертаційне дослідження Коваленко Вікторії Євгенівни є своєчасним і актуальним. Дисертанткою визначено низку суперечностей, які ґрунтовно підкреслюють соціальну значущість досліджуваної проблеми.

Дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова за

напрямом «Навчання, виховання, соціальна і трудова адаптація дітей з порушеннями розумового і фізичного розвитку». Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 8 від 25.02.2021 року) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 3 від 29.06.2021 року).

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у здійсненні цілісного теоретико-методологічного й експериментального дослідження проблеми психолого-педагогічного керівництва процесами розвитку та соціалізації школярів з ІП в умовах позашкільної освіти; експериментальному дослідженні та обґрунтуванні моделі й форми залучення дітей з інтелектуальними порушеннями (ДІП) до позашкільної освіти в системі освіти України; визначенні та характеристиці компонентів (когнітивно-усвідомлювального, мотиваційно-ціннісного, емоційно-регулятивного, діяльнісно-поведінкового) і відповідних критеріїв, показників та рівнів соціалізованості дітей молодшого, середнього і старшого шкільного віку; визначенні та обґрунтуванні компонентів, критеріїв, показників та рівнів розвитку дітей зазначеної вікової категорії; здійсненні системного вивчення соціалізованості та розвитку обраної категорії школярів і як результат – виявленні особливостей когнітивно-усвідомлювального, мотиваційно-ціннісного, емоційно-регулятивного, діяльнісно-поведінкового компонентів їх соціалізованості; розробці та обґрунтуванні просторово-предметних, психодідактичних та соціальних умов освітнього середовища позашкільної освіти, які сприяють підвищенню рівнів соціалізованості та розвитку дітей шкільного віку з інтелектуальними порушеннями відповідно до різних стадій соціалізації у процесі діяльності, спілкування, розвитку самосвідомості; обґрунтуванні структурно-функціональної моделі соціалізації та розвитку ДІП у гуртковій роботі.

Безумовно, на увагу заслуговує модифікація навчальних програм художньо-естетичного та туристсько-краєзнавчого напрямів позашкільної освіти початкового та основного рівнів.

Достовірність сформульованих у дисертаційній роботі положень та висновків підтверджується узгодженістю та наскрізною логікою мети, завдань, змісту і висновків; чіткістю та обґрунтованістю формулювань основних положень, глибинним аналізом та повнотою викладу матеріалу, відповідністю джерельної бази: 380 найменувань, із них 90 – іноземними мовами: англійською, польською, китайською.

Дисертаційне дослідження В.Є. Коваленко є цілісним, логічно структурованим. Дисертанткою наукового грамотно та аргументовано

сформульовано науковий апарат. Використані в роботі теоретичні, емпіричні та статистичні методи відповідають завданням кожного етапу наукового пошуку.

Необхідно відзначити ретельно розроблену структуру дисертаційної роботи, яка відрізняється логічною послідовністю, змістовністю як на рівні дослідження в цілому, так і в середині кожного розділу.

Теоретично вагомим є матеріал першого розділу – «Теоретико-методологічні засади соціалізації та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями», де обґрунтовано соціалізацію як предмет психолого-педагогічних і соціологічних досліджень, визначено сутність процесів соціалізації та розвитку особистості, схарактеризовано проблему соціалізації в онтогенетичному аспекті, виявлено вікові особливості соціального становлення дітей з інтелектуальними порушеннями у спеціальних психолого-педагогічних дослідженнях.

Позитивно оцінено другий розділ роботи «Теоретичні та організаційно-педагогічні передумови соціалізації та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями засобами позашкільної освіти», у межах якого дисертанткою проаналізовано теоретичні засади практики позашкільної освіти в Україні, обґрунтовано роль позашкільної освіти в соціалізації та розвитку дітей шкільного віку, узагальнено моделі залучення дітей з інтелектуальними порушеннями до позашкільної освіти.

Беззаперечно, на увагу заслуговує третій розділ дисертаційного дослідження «Визначення рівнів соціалізованості та розвитку школярів із інтелектуальними порушеннями», в якому обґрунтовано вихідні теоретико-методологічні положення експериментального дослідження соціалізованості та розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями; представлено програму констатувального етапу експериментального дослідження, ґрунтовно і всебічно проаналізовано його результати.

У четвертому розділі рецензованої роботи «Теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка впливу позашкільної освіти на процеси розвитку та соціалізації школярів із інтелектуальними порушеннями» схарактеризовано структурно-функціональну модель соціалізації та розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями в гуртках закладів позашкільної освіти, розроблено та презентовано змістове і методичне забезпечення соціалізації та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями шкільного віку в гуртках позашкільної освіти, представлено аналіз результатів впровадження структурно-функціональної моделі соціалізації та розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями в гуртках.

На особливу увагу заслуговують модифіковані програми художньо-естетичного, туристсько-краєзнавчого та еколого-натуралістичного напрямів позашкільної освіти для школярів із інтелектуальними порушеннями, які представлено у додатках.

Дисертаційну роботу виконано в науковому стилі. Тексту рукопису притаманна цілісність і логічна послідовність. Рецензована робота свідчить про високий рівень теоретичної та наукової підготовки дисертантки, наявний практичний досвід. Робота характеризується достатнім рівнем обґрунтованості наукових положень і висновків.

Результати дисертаційного дослідження мають вагомий науковий і практичний внесок у вітчизняну науку і практику. Наукові положення і висновки дисертаційної роботи можуть стати у нагоді спеціалістам різних профілів (корекційним педагогам, психологам, соціальним педагогам, дефектологам, вчителям, викладачам тощо) в освітньому процесі закладів позашкільної освіти та бути застосовані у практичній діяльності фахівців, батьків дітей із інтелектуальними порушеннями.

Матеріали дослідження можуть використовуватися в освітньому процесі закладів вищої освіти при викладанні навчальних курсів «Спеціальна освіта», «Корекційна психопедагогіка», «Спеціальна психологія»; для виконання здобувачами вищої освіти кваліфікаційних робіт та реалізації наукових досліджень.

Отриманий емпіричний матеріал може бути підґрунтям для подальших процесів удосконалення системи позашкільної освіти в Україні.

Достовірність результатів роботи підтверджується широкою апробацією та впровадженням на науково-практичних конференціях різного рівня.

Основні положення й результати дослідження висвітлено в 56 публікаціях автора, з них: 3 статті у періодичних виданнях, включених до наукометричної бази Web of Science Core Collection; 28 статей у вітчизняних періодичних фахових виданнях; 2 навчальних видання (методичні рекомендації); 21 теза конференцій; 2 статті в інших наукових виданнях, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Представлений реферат відповідає вимогам МОН України до рефератів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. Реферат стисло передає науковий зміст дисертації.

Даючи в цілому позитивну оцінку виконаній дисертаційній роботі, вважаємо за доцільне висловити автору деякі критичні міркування та побажання щодо перспектив її подальших досліджень.

1. В другому розділі дисертаційного дослідження, п. 2.3., на С. 133, зазначається, що до дослідно-експериментальної роботи було залучено експертів, якими виступили провідні вчені-дефектологи, доктори наук, професори. На нашу думку, потребує роз'яснення обґрунтування критеріїв, за якими були обрані вищезазначені експерти.

2. У п. 2.3. рецензованої роботи «Моделі залучення дітей із інтелектуальними порушеннями до позашкільної освіти», на наш погляд, не зовсім зрозумілим є обґрунтування «масової моделі», яка «передбачає залучення школярів з ІІІ до концертів, олімпіад, виставок та вистав, екологічних акцій, проєктів тощо» (С. 143 дисертаційного дослідження). В якості кого передбачене залучення дітей з інтелектуальними порушеннями в межах цієї моделі: учасників чи спостерігачів, які форми організації позашкільної освіти передбачені в межах цієї моделі?

3. Для кращого сприйняття матеріалу дисертаційного дослідження виклад текстового матеріалу у п. 3.2. «Програма констатувального етапу експериментального дослідження соціалізованості та розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями», на С. 171-183, потребує, на нашу думку, диференціації описаних діагностичних методик (для виявлення рівня соціалізованості за когнітивно-усвідомлювальним, мотиваційно-ціннісним, емоційно-регулятивним та іншими критеріями) за віковою ознакою школярів із інтелектуальними порушеннями (всім респондентам пропонувалися одні і ті ж самі діагностичні методики чи передбачалася їх градація за віком).

4. З якою метою на констатувальному етапі дослідження (розділ 3) школярів із інтелектуальними порушеннями всіх вікових категорій було поділено на контрольні групи (КГ) і експериментальні групи (ЕГ)?

5. На скільки коректно порівнювати рівні розвитку соціалізованості школярів із інтелектуальними порушеннями та їх однолітків з нормотиповим розвитком? Оскільки зрозуміло, що різниця буде значущою і високий рівень для нормотипу буде недосяжним для дітей із інтелектуальними порушеннями.

Втім, висловлені критичні міркування і побажання не впливають на позитивну оцінку рецензованої роботи і носять рекомендаційний характер. У цілому, дисертація Вікторії Євгенівни Коваленко «Позашкільна освіта як фактор розвитку та соціалізації школярів із інтелектуальними порушеннями» є завершеним самостійним науковим дослідженням.

Дисертаційне дослідження Коваленко В. Є. характеризується логічною побудовою, обґрунтованістю положень та висновків; поставлені у ньому завдання розв'язані; сформульовані висновки відповідають як завданням, так і представленим матеріалам. Позитивним є те, що дисертація окреслює широкі

перспективи для подальшого дослідження проблеми позашкільної освіти як фактору розвитку та соціалізації школярів із інтелектуальними порушеннями як в сучасний освітній простір так і соціум в цілому.

Висновок. Дисертаційна робота Вікторії Євгенівни Коваленко на тему «Позашкільна освіта як фактор розвитку та соціалізації школярів із інтелектуальними порушеннями» виконана на достатньому науково-теоретичному й методичному рівнях. За актуальністю теми, науковою новизною та практичним значенням, робота відповідає Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197, а її автор – Коваленко Вікторія Євгенівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка.

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач-професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

Оксана БОРЯК

